

Slaapplaatstelling Kokmeeuwen Waalhaven

Cornelis Fokker

16-02-2019

Intern verslag Vogelwerkgroep IJsselmonde 2019 (1)

Slaaplaatstelling Kokmeeuwen Waalhaven

Cornelis Fokker

Cornelis Fokker
26 februari 2019
Hendrik-Ido-Ambacht

E: cornelisfokker@gmail.com
T: 06-20945115

Foto omslag: De Waalhaven (Rotterdam) een half uur na zonsondergang, 16 februari 2019

Wijze van citeren: Fokker, K.C. (2019). *Slaaplaatstelling Kokmeeuwen Waalhaven*. Intern Verslag Vogelwerkgroep IJsselmonde 2019 (1). Natuurvereniging Eiland IJsselmonde, Ridderkerk.

© tekst en foto's: Cornelis Fokker

Niets uit dit rapport mag op welke wijze dan ook worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Inleiding

Veel vogels brengen met elkaar de nacht door, op zogenaamde slaappleatsen. De redenen achter gezamenlijke slaappleatsen is echter nog geen opgelost vraagstuk, maar een drietal factoren zullen zeker meespelen (Van den Bremmer et al., 2008):

- Een slaappleats fungeert als bescherming tegen roofvijanden. De kans dat een individu door een predator wordt gegrepen is ten slotte kleiner, ondanks dat grote groepen vogels rovers aan kunnen trekken. Daarnaast worden predatoren eerder opgemerkt en kunnen individuele vogels gemiddeld langer slapen, omdat meer vogels aanwezig zijn om onraad op te merken. Ten slotte slapen veel vogels, zoals ook meeuwen, op plekken waar predatoren niet makkelijk kunnen komen, zoals op het open water.
- Een slaappleats is mogelijk een informatiecentrum, waar vogels informatie uitwisselen over voedselbronnen. Veel soorten die afhankelijk zijn van een onvoorspelbaar voedselaanbod, zoals meeuwen, slapen immers samen.
- Een slaappleats kan dienen ter bescherming tegen koude, wat bijvoorbeeld bekend is van Staartmees en Boomkruiper.

In Nederland is het gebruik van slaappleatsen bekend van zo'n 100 soorten, waarbij de slaaptrek bij enkele soorten opvallend en massaal is (Van den Bremmer et al., 2008). Dit is bijvoorbeeld ook het geval bij Kokmeeuwen, die van juli t/m april gebruik maken van slaappleatsen. In deze periode verblijven de meeste Kokmeeuwen in hun overwinteringsgebied. Voor veel Kokmeeuwen ligt dat in Nederland, waar naar schatting jaarlijks honderdduizenden vogels overwinteren (Hornman et al., 2018). Die pieken met de hoogste aantallen liggen in de nazomer en in het vroege voorjaar, wanneer de doortrek van Kokmeeuwen plaatsvindt.

De aantallen Kokmeeuwen op slaappleatsen kunnen oplopen tot vele duizenden. Vogels uit de wijde omtrek trekken in de schemer naar grote waterpartijen om de nacht door te brengen. In het buitengebied gaat dat vaak om grote plassen, zoals zandwinningsplassen. Ook in Zuid-Holland zijn meerdere slaappleatsen bekend, zoals op de Reeuwijkse Plassen. Op IJsselmonde zijn twee grote slaappleatsen bekend, namelijk op Natuureiland Sophiapolder bij Hendrik-Ido-Ambacht en in de Waalhaven in Rotterdam. Slaappleatstellingen op de Sophiapolder konden vanaf 2013 vrij nauwkeurig worden gedaan, wat met enige regelmaat is gebeurd (Tabel 1). Aangezien de voormalige polder onder invloed staat van het getij, valt hij regelmatig droog. In het geval dat het 's avonds/'s nachts laag water is, is waargenomen dat de Kokmeeuwen uitwijken naar het haventerrein van Dordrecht. Daar is ook vastgesteld dat op de Oude Maas wordt overnacht (eigen waarneming).

*Tabel 1. Totalen van slaappleatstellingen van Kokmeeuwen op de Sophiapolder (H.I.Ambacht). *Vermoedelijk vertrokken deze exemplaren naar Dordrecht.*

Datum	Aantal
21-11-2013	1.200
14-12-2013	1.500
10-01-2014	500*
22-03-2014	261
08-11-2014	2.500
07-03-2015	360
04-04-2015	100
13-01-2018	5.000
19-03-2018	1.500
09-04-2018	300
14-01-2019	4.000

Enkele waarnemingen uit de Waalhaven (8.000 op 16-01-2012 door Sander Elzerman en André de Baerdemaeker; 10.000 op 02-01-2014 door Laurens van der Padt en Cornelis Fokker) suggereren dat het aantal slapende Kokmeeuwen daar aanzienlijk hoger moet liggen dan op de Sophiapolder. Omdat de haven tussen de bebouwing ligt opgesloten, is een nauwkeurige telling van het totaal aan slapende vogels lastig. Om toch een nauwkeurige telling te doen, is voor dit rapport een telling georganiseerd waarbij op verschillende punten rondom de haven 'invliegers' zijn opgeschreven. Op basis daarvan kon een gefundeerde schatting worden gemaakt van het aantal Kokmeeuwen en

eventueel andere meeuwensoorten die gebruik maken van de Waalhaven als slaapplek en uit welke richting de meeste vogels vandaan komen.

Methode

Locatie

De Waalhaven is een gelegen aan de zuidoever van de Nieuwe Maas, direct ten westen van het stadshart van Rotterdam (Figuur 1). In 1907 is begonnen met de aanleg van de haven, waarna in 1930 de laatste grote uitbreiding plaatsvond. De totale oppervlakte van de haven bedraagt uiteindelijk 310 ha, waarmee het 's werelds grootste gegraven havenbassin is (Wikipedia, 2017). De haven wordt momenteel veel gebruikt voor opslag en tevens zijn veel scheepvaartbedrijven gevestigd aan de Waalhaven.

Figuur 1. De Waalhaven is aan de zuidwestkant van Rotterdam gesitueerd, ten zuiden van de Nieuwe Maas.

Telmethode

Omdat rondom de Waalhaven veel bebouwing aanwezig is, is het zicht op de Waalhaven beperkt en vaak niet toegankelijk. Om een goed beeld te krijgen van de hoeveelheid slapende Kokmeeuwen is daarom gekozen voor een telling van invliegende meeuwen naar de slaapplek. Deze 'invliegers' zijn simultaan vanaf vijf punten rondom de haven geteld, om zo een compleet mogelijk beeld te schetsen (Figuur 2).

Van 16:30-18:30 werden per kwartier alle vliegbewegingen per meeuwensoort genoteerd vanaf de verschillende telpunten. Daarbij werd ook de richting vermeld waar de vogels vandaan kwamen. Om overlap tussen verschillende punten te voorkomen werden soms de groeps groottes genoteerd op het exacte tijdstip van binnenkomst. Op een zesde punt, middenin de haven, is de groep slapers per kwartier geteld om te verifiëren of het aantal invliegers inderdaad een volledig beeld geeft van de slapende groep.

Weer

Het weer op 16 februari 2019 was geschikt voor de telling. Zonsondergang was om 17:57 uur. De wind was zuidwestelijke met een kracht van 2-3 Bft, het was 12°C en er was lichte sluierbewolking. Ook de dagen voorafgaand aan de telling waren zacht (gemiddeld 7°C) met een zuidelijke stroming (KNMI, 2019).

Resultaten

Totaal

Vanaf de vijf verschillende telpunten werden totaal 5132 Kokmeeuwen geteld die de Waalhaven invlogen. Op de telpunten 4, 5 en 6 werden de meeste exemplaren geteld. De 2524 Kokmeeuwen die punt 6 passeerden over de Nieuwe-Maas naar west zijn niet meegenomen om dubbeltellingen te voorkomen. Deze Kokmeeuwen zijn zeer waarschijnlijk ook op punt 5 waargenomen en daarom uit Tabel 2 gelaten.

Het aantal invliegers is geeft echter niet het totale aantal slapers weer. Een gedeelte van de Kokmeeuwen bleef namelijk op de Nieuwe Maas en vloog niet de Waalhaven in. Bij het einde van de telling, om 18:30, waren naar schatting nog 1600 Kokmeeuwen aanwezig op de rivier. Dat aantal brengt het totaal aan slapende Kokmeeuwen in en rond de Waalhaven naar 6732 exemplaren. Dit aantal komt goed overeen met de resultaten op basis van de telling van telpunt 3, welke midden in de haven lag. Om 18:30 werden daar namelijk 4670 Kokmeeuwen in de Waalhaven geteld. Het aantal van deze groep was echter niet compleet, omdat de hele groep niet vanaf punt 3 was te overzien. Ook een groep van minimaal 500 Kokmeeuwen, welke in de Waalhaven aanwezig waren, lag buiten het zicht van telpunt 3. Deze groep bevond zich ten oosten van de vaargeul en de grote groep Kokmeeuwen (Figuur 2). Met de eerdergenoemde groepen van 1600 exemplaren op de Nieuwe Maas komt daarmee het totaal van Kokmeeuwen op basis van de slapende vogels op 6770 exemplaren. Dat wijkt niet veel af van de 6732 exemplaren op basis van de invliegende Kokmeeuwen.

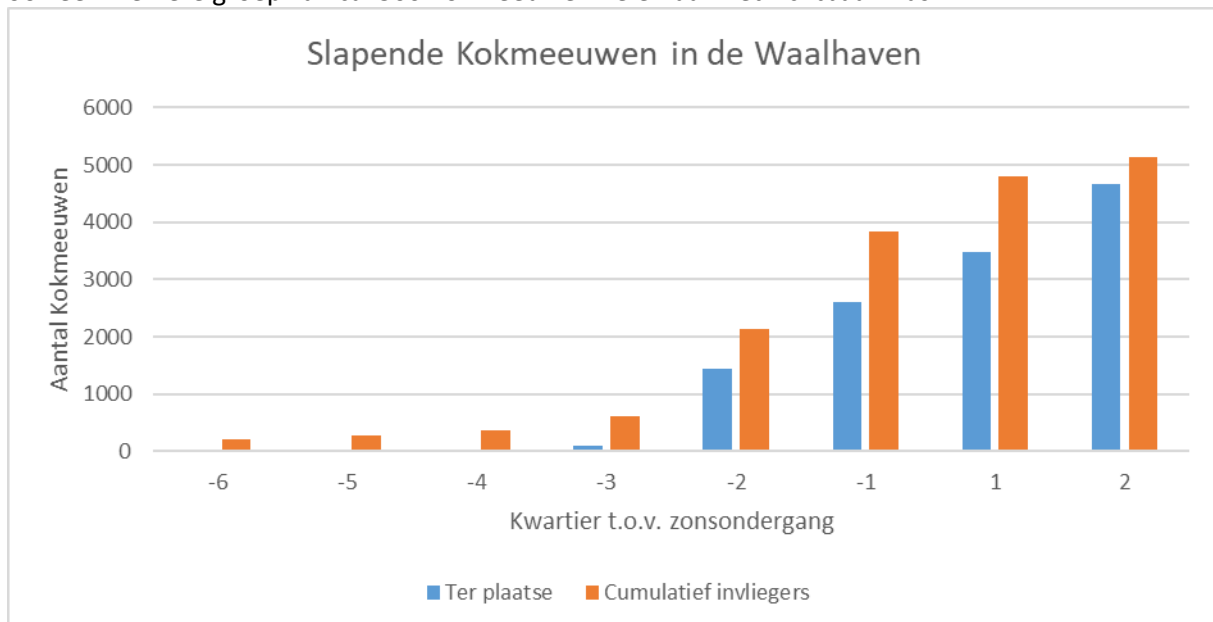
Tabel 2. Aantal invliegende Kokmeeuwen in de Waalhaven geteld vanaf de 'invliegpunten'.

Telpunt	Aantal
1	274
2	320
4	1202
5	3168
6	168
TOTAAL	5132

Figuur 2. De verspreiding van de groep(en) slapende Kokmeeuwen in de Waalhaven op 16 februari 2019. Met een ster is telpunt 3 weergegeven en de blauwe lijnen geven de zichtlijnen vanaf dat punt weer.

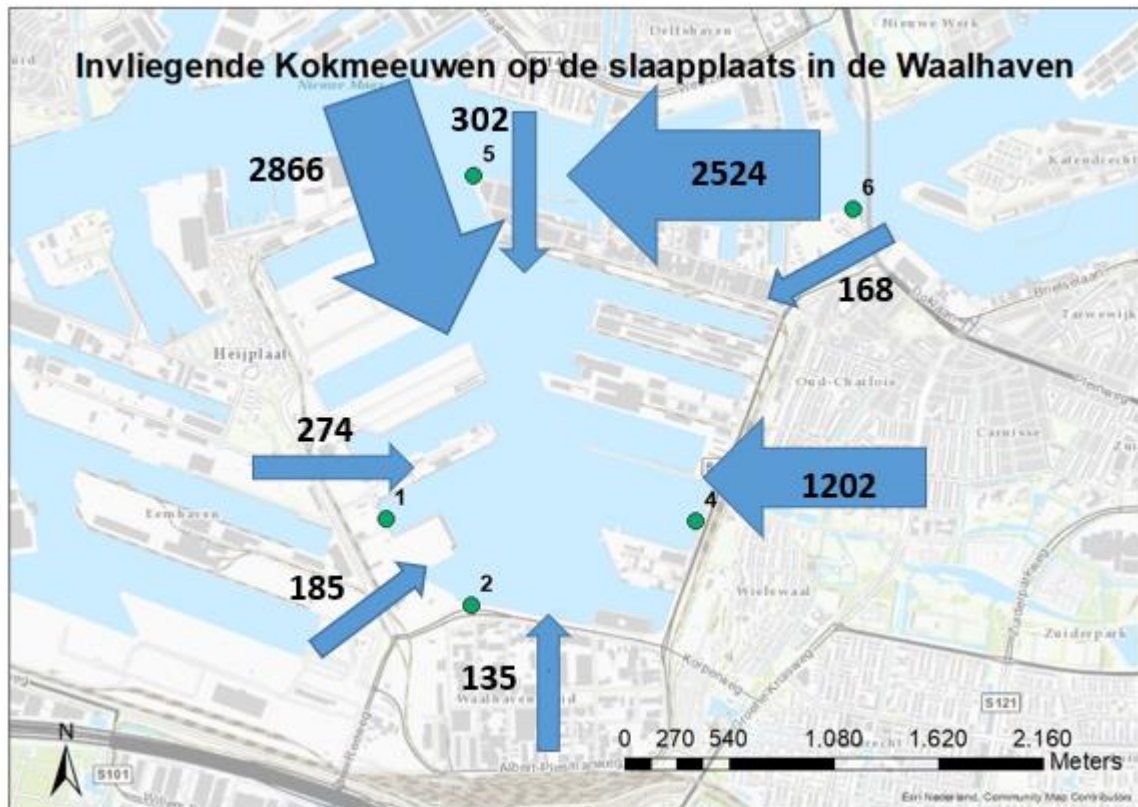
In figuur 3 is te zien dat het cumulatieve aantal invliegende Kokmeeuwen min of meer gelijk toeneemt met het aantal vogels dat op de slaappleats op het water werd geteld. Wel blijkt duidelijk dat het aantal invliegende Kokmeeuwen consistent hoger is dan de tellingen op het water. Dit kan verklaard worden door het feit dat niet de gehele groep vanaf telpunt 3 was te overzien, en omdat ook een kleinere groep van ca. 500 Kokmeeuwen helemaal niet zichtbaar was.

Figuur 3. Het cumulatieve aantal Kokmeeuwen op de slaappleats in de Waalhaven per kwartier t.o.v. zonsondergang. Hierin is onderscheid gemaakt tussen de slapende vogels op het water (Ter plaatse) vanaf telpunt 3 en het aantal op basis van de invliegende Kokmeeuwen.

Invliegrichting

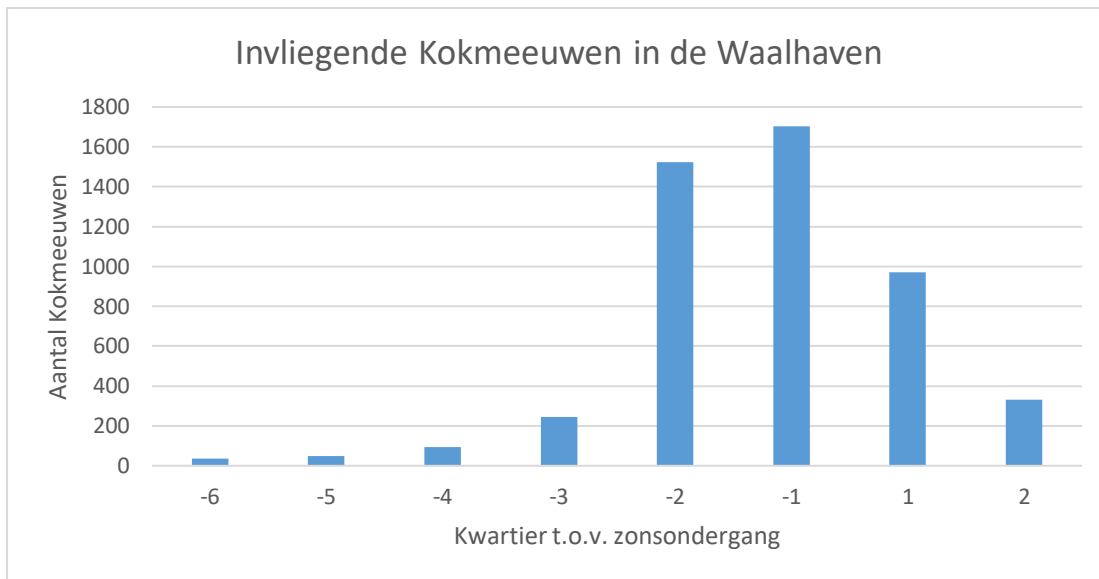
De meerderheid van de slapende Kokmeeuwen in en rond de Waalhaven kwam uit het noord, noordoosten of oosten (ca. 90%). Slechts enkele groepen werden invliegend genoteerd vanuit het zuiden en westen. Vrijwel alle groepen uit het noorden en oosten kwamen via de Nieuwe Maas richting de monding van de Waalhaven (Figuur 4). Daar verzamelde zich een groep waarna de exemplaren de haven invlogen of toch op de Nieuwe Maas bleven zwemmen.

Figuur 4. Vliegbewegingen van Kokmeeuwen rondom de slaappleats in de Waalhaven vanaf vijf verschillende telpunten.

Tijd van invliegen

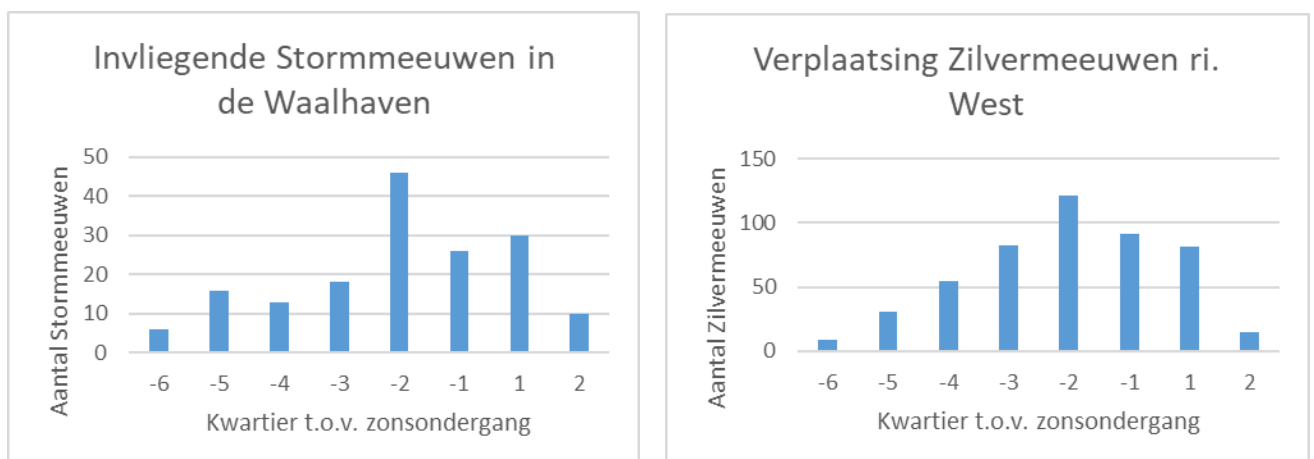
De aantallen Kokmeeuwen, die de Waalhaven invliegen, pieken in de twee kwartieren voor zonsondergang met resp. 1524 en 1702 exemplaren (Figuur 5). Voor die tijd gaat het om slechts enkele tientallen of net een paar honderd exemplaren. Na zonsondergang neemt het aantal invliegers snel af. De aantallen, die na zonsondergang nog de Waalhaven invlogen, betroffen met name exemplaren die daarvoor nog op de Nieuwe Maas zwommen.

Figuur 5. Invliegende Kokmeeuwen in de Waalhaven per kwartier geteld vanaf vijf verschillende telpunten rond de haven.

Andere meeuwen

Naast de duizenden Kokmeeuwen, werden ook vliegbewegingen van andere meeuwensoorten genoteerd. In totaal werden 165 Stormmeeuwen en 485 Zilvermeeuwen geteld. In lagere aantallen vlogen ook Kleine mantelmeeuwen (29), Grote mantelmeeuwen (7) en één Geelpootmeeuw langs. Van de grotere meeuwensoorten werd vastgesteld dat deze niet in de Waalhaven sliepen, maar de nacht verder westelijk gingen doorbrengen. Bij de Stormmeeuwen was het meer onduidelijk. Daarvan bleven wel exemplaren in de Waalhaven rondhangen, maar vloog ook een deel weg (richting het westen). Een steekproef onder 185 meeuwen vanaf telpunt 3 leverde twee Stormmeeuwen op tegenover 183 Kokmeeuwen. Als die ratio in de gehele groep aanwezig was, dan zou dat betekenen dat uitgaande van 6770 Kokmeeuwen, ca. 75 Stormmeeuwen in de Waalhaven sliepen. Dat is inderdaad minder dan de getelde 165 exemplaren, want de wegtrek naar west bevestigd. Wel zou de mogelijkheid kunnen bestaan dat elders in de groep de dichtheid Stormmeeuwen hoger was.

Figuur 6. a) Aantal invliegende Stormmeeuwen in de Waalhaven per kwartier vanaf vijf telpunten rondom de Waalhaven. b). Verplaatsingen van Zilvermeeuwen per kwartier richting het westen, geteld vanaf vijf telpunten rondom de Waalhaven.

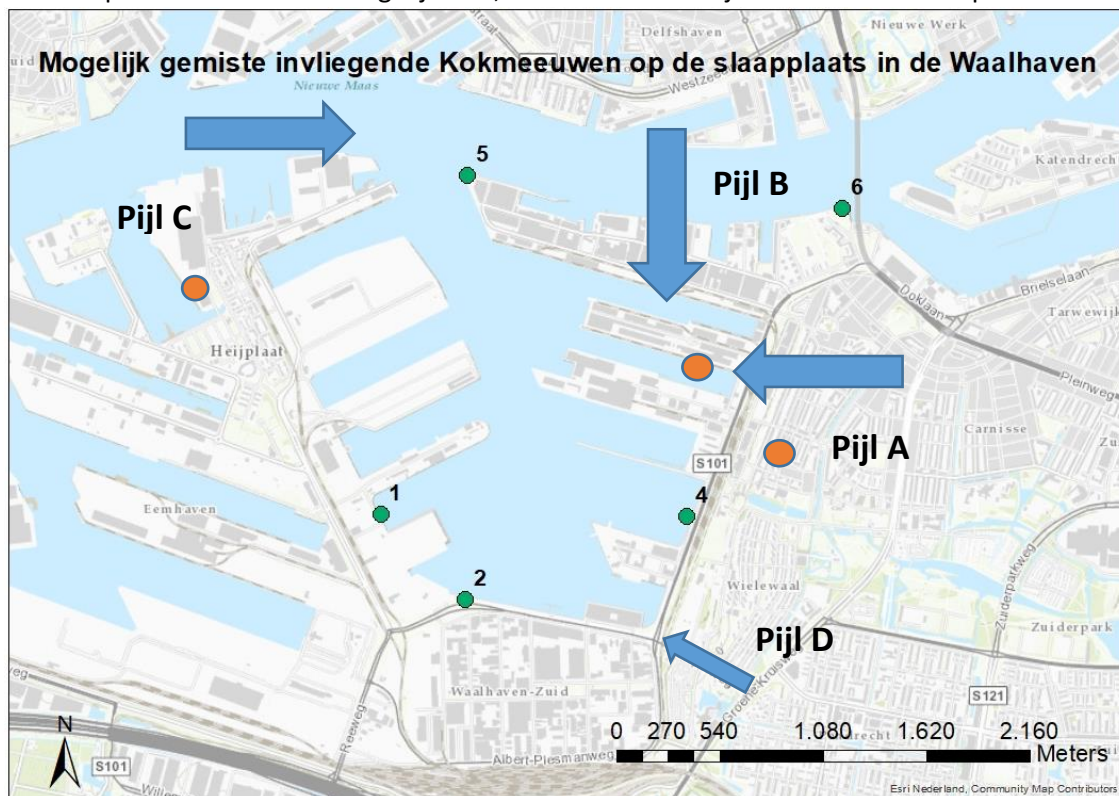
De piek van vliegbewegingen van zowel Storm- als Zilvermeeuwen lag in het tweede kwartier voor zonsondergang (Figuur 6ab). Bij de Zilvermeeuwen werd deze piek meer stapsgewijs bereikt, terwijl de Stormmeeuwen duidelijk in één kwartier piekten en in de andere kwartieren aanzienlijk lager waren.

Discussie

Het aantal van 6770 slapende Kokmeeuwen op basis van de invliegende exemplaren ligt onder de ruwe schattingen van 8.000 resp. 10.000 die in eerdere jaren werden gedaan. In dit verband is het echter goed te beseffen dat de aantallen Kokmeeuwen in de loop van het seizoen/de tijd/tussen jaren sterk kunnen fluctueren. Het weer tijdens deze slaaplaatstelling was zacht, wat voor Kokmeeuwen geen aanleiding geeft om in de stad te foerageren. In vorstperiodes zijn de aantallen normaliter hoger in de stad omdat de wormen dan slechter bereikbaar zijn. De kans is aanzienlijk dat deze Kokmeeuwen met dit zachte weer gebruik maken van andere slaappleatsen in de omgeving, zoals spaarbekkens in de Biesbosch, de Reeuwijkse Plassen of de Zevenhuizerplas. In regenperiodes is het aantal Kokmeeuwen echter nog lager in de stad (Nienhuis, 2016), maar dit was niet aan de orde.

Mogelijke beperkingen van de aantalsschatting

Echter, ondanks dat het aantal invliegende vogels goed overeenkwam met het werkelijke aantal getelde vogels in de Waalhaven, is het de vraag of beide tellingen volledig zijn. De telling van het centrale punt in de haven (telpunt 3) bleek namelijk onvolledig, omdat niet alle slapende vogels te zien waren. Aangevuld met schattingen vanaf punt 5 kon echter toch redelijk volledig beeld worden gegeven, wat goed overeenkwam met het aantal invliegers. Een exacte telling was echter niet mogelijk en ook invliegende Kokmeeuwen kunnen gemist zijn, zodat wellicht beide tellingen een onderschatting van het werkelijke aantal Kokmeeuwen zijn. Vanaf het derde telpunt midden in de haven werden bijvoorbeeld honderden invliegende Kokmeeuwen gezien over de Kerstenstraat (Figuur 7; Pijl A). Deze werden niet opgepikt door punt 5 of 6 en staken vermoedelijk door vanuit de Maashaven of direct vanuit de Rotterdam. Daarnaast was niet vast te stellen hoeveel naar west vliegende Kokmeeuwen over de Nieuwe-Maas vanaf punt 6 daadwerkelijk ook punt 5 passeerden. De aantallen per kwartier waren vergelijkbaar, maar de onduidelijk was hoeveel exemplaren eerder al

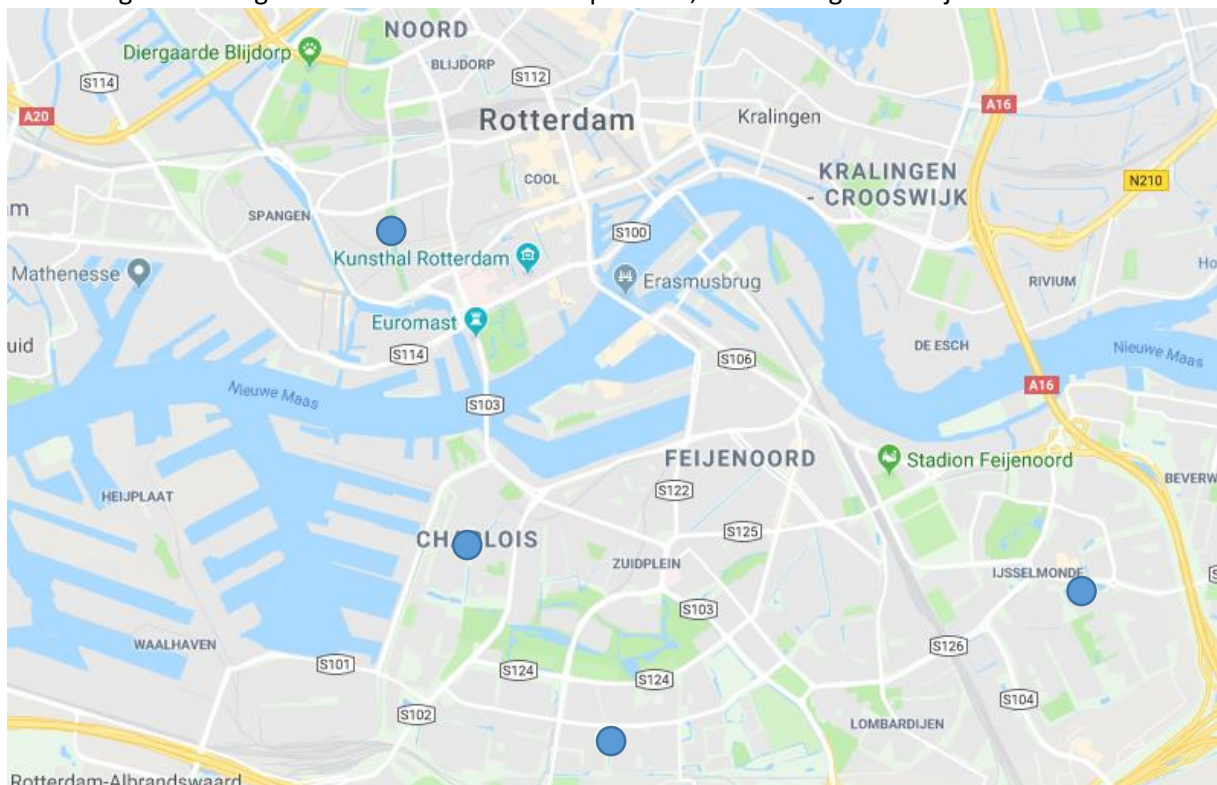
Figuur 7. De pijlen (A-D) geven mogelijk gemiste invliegende Kokmeeuwen weer vanaf de telpunten op 16 februari 2019 (groene punten). Om deze stromen beter op te vangen, worden nieuwe telpunten gesuggereerd (oranje punten) voor een betere slaaplaatstelling

naar het zuiden vlogen of vanuit noord erbij kwamen. Vlogen wellicht ook exemplaren over de Noordzijde de haven in (Figuur 7; Pijl B)? Ook was aan de noordkant van de haven op basis van deze telpunten niet vast te stellen hoeveel exemplaren vanuit west over de Nieuwe Maas bij de slaappleats arriveerden (Figuur 7; Pijl C). Dit omdat vele Kokmeeuwen eerst op de rivier landden, alvorens ze de haven invlogen of dat helemaal niet deden. Wat de invliegende Kokmeeuwen aan de zuidkant van de Waalhaven betreft bleek het beeld vrijwel volledig, met uitzondering van de uiterste zuidoosthoek (Figuur 7; Pijl D). Dit hoekje kon niet worden waargenomen vanaf telpunt 2 of 4 en eventuele invliegers zijn daar niet meegenomen. Gezien de lage aantallen in de zuidkant wordt niet verwacht dat daar hoge aantallen gemist zijn.

Gezien de invliegroutes van de Kokmeeuwen lijkt het voor een beter beeld goed om enkele telpunten toe te voegen. Om de vogels die invliegen bij Pijl A te onderscheppen lijkt het goed om telpunt 6 te verplaatsen naar het begin van de Kerstenstraat, aan de noordoostkant van de Waalhaven. Ook de invliegende vogels vanuit noord, welke niet via de monding de Waalhaven invliegen, is het goed om een punt toe te voegen ten oosten van telpunt 5. Om de herkomst van de vogels meer helder te krijgen zal ook een telpunt op het strandje van Heijplaat inzicht kunnen geven in eventuele westelijke vogels. Deze zijn nu genoteerd als invliegers vanuit noord, omdat vanaf punt 5 niet duidelijk was waar alle Kokmeeuwen vandaan kwamen.

Herkomst van de overnachtende Kokmeeuwen in de Waalhaven

In het algemeen was wel duidelijk dat de invliegende Kokmeeuwen met name uit noordelijke en oostelijke richting kwamen. Op basis daarvan kan wel gezegd worden dat de Waalhaven met name gebruikt wordt door 'stadse' meeuwen. Dit wordt tevens ondersteund door enkele aflezingen van geringde Kokmeeuwen in de Waalhaven uit 2014. Deze afgelezen exemplaren kenden vaak een vaste foerageerlocatie in de stad Rotterdam waar ze gedurende de dag verblijven (Figuur 8). In de loop van de middag trekt een gedeelte naar voorverzamelplaatsen, wat is vastgesteld bij de Deense

Figuur 8. Vaste bekende foerageergebieden van afgelezen Kokmeeuwen in de Waalhaven in 2014.

Kokmeeuw W-JNP. Dit individu verblijft al jaren overdag in Keizerswaard en werd ook een keer in de middag afgelezen op het Eiland van Brieneoord. Nota bene dezelfde namiddag werd de aflezing in de Waalhaven gedaan.

De verwachting is dat de Kokmeeuwen in de Waalhaven op relatief korte afstand hun foerageerplekken hebben. In Rotterdam-Noord, op de Zevenhuizerplas, bevindt zich namelijk ook een slaapplek, waar op 14 februari 2019 minimaal 30.000 Kokmeeuwen werden geschat te slapen (pers. med. Garry Bakker). Deze plas ligt op hemelsbreed 13 km afstand, zodat de vogels vermoedelijk niet verder vliegen dan die afstand naar de Waalhaven. Waar de enkele honderden vogels uit het zuiden en westen vandaan komen is niet bekend. Wel is bekend dat een klein gedeelte de Oude Maas oversteekt nabij Rhooon (Eigen waarneming). Mogelijk zijn dit vogels uit Oud-Beijerland en omstreken.

Het is nog onduidelijk hoe groot de reikwijdte van een slaapplek is. Op welk punt maken de Kokmeeuwen een keuze voor een bepaalde slaapplek? Een gedeelte van de Rotterdamse vogels slaapt immers op de Zevenhuizerplas, maar ook oostelijk ligt een slaapplek waar de Kokmeeuwen naartoe kunnen, te weten de Sophiapolder. Het is lastig om dit te onderzoeken op basis van vliegbewegingen, maar wellicht kunnen meer ringaflezingen op de slaapplek(en) meer inzicht in de herkomst van deze vogels geven.

Conclusie

De slaapplek van Kokmeeuwen in de Waalhaven, Rotterdam, werd op 16 februari 2019 gebruikt door ca. 6700 exemplaren. Dit resultaat is gebaseerd op invliegende vogels, welke vanaf vijf punten rondom de haven simultaan werden geteld, en een telling van de slapende groep vanaf een centraal punt in de haven. Beide tellingen kwamen leverde rond de 6700 Kokmeeuwen op, maar mogelijk zijn beiden onderschattingen. Vanaf het centrale telpunt in de Waalhaven was namelijk niet de hele groep te overzien, en ook waren de telpunten niet sluitend in de dekking zodat invliegende groepen waarschijnlijk gemist zijn. Daarom is een wijziging voorgesteld in de ligging van de telpunten voor een eventuele vervolgtelling.

De meeste Kokmeeuwen werden invliegend geteld vanuit het noorden of oosten. Dit zijn naar alle waarschijnlijkheid 'stadse' Kokmeeuwen uit Rotterdam, wat ook wordt ondersteund door ringaflezingen uit het verleden in de Waalhaven. Lagere aantallen zijn afkomstig uit het zuiden en westen. De meeste vogels vlogen de Waalhaven in via de monding bij de Nieuwe Maas, maar onduidelijk was hoeveel vogels vanuit het westen over de rivier kwamen. Een telpunt op het strand bij Heijplaat moet bij een eventuele vervolgtelling meer inzicht in de herkomst geven.

De meeste Kokmeeuwen vlogen de Waalhaven in gedurende het laatste half uur voor zonsondergang. Vliegbewegingen van Storm- en Zilvermeeuwen waren het meest intensief gedurende het op één na laatste kwartier voor zonsondergang. De Zilvermeeuwen vlogen door naar west, terwijl naar schatting enkele tientallen Stormmeeuwen tussen de Kokmeeuwen sliepen. Een exact aantal kon niet worden vastgesteld. Andere meeuwen werden niet slapend in de Waalhaven aangetroffen.

Dankbetuiging

Deze telling was mogelijk gemaakt dankzij de inzet van leden van de Vogelwerkgroep IJsselmonde en andere regionale vogelaars. Aan de telling hebben meegedaan: Sander Elzerman en Hans van Os (Punt 1); Niels Godijn en Hans Mom (Punt 2); Erik-Jan Visser, Wietze de Frel en Cornelis Fokker (Punt 3); Jeroen en René van der Giessen en Arjan Molenaar (Punt 4); Laurens van der Wind en André

Legendijk (Punt 5); Hans Bossenbroek en Matthieu Plaisier (Punt 6). Sander Elzerman becommentarieerde een concept van dit rapport. Allen hartelijk dank voor jullie inzet, waarmee we een beter beeld hebben gekregen van de meeuwslaapplaats in de Waalhaven.

Literatuur

van den Bremer, L., Klaassen, O., & van Roomen, M. (2008). *Slaapplaatsen van vogels: toekomstig verspreidings-en monitoringonderzoek*. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Hornman M., Koffijberg K., van Winden E., van Els P., Klaassen O., Sovon Ganzen- en Zwanenwerkgroep & Soldaat L. (2018). *Watervogels in Nederland in 2015/16*. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

KNMI (2019). *Daggegevens van het weer in Nederland*. Geraadpleegd op 19-02-2019, via <https://projects.knmi.nl/klimatologie/daggegevens/index.cgi>

Nienhuis, J. (2016). Terreinkeuze van regenwormen etende Kokmeeuwen: vochtige bodem is goed, maar recente regen is beter. *Limosa 89 (2): 67-74*.

Wikipedia (2017). *Waalhaven (Rotterdam)*. Geraadpleegd op 19-02-2019, via [https://nl.wikipedia.org/wiki/Waalhaven_\(Rotterdam\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Waalhaven_(Rotterdam))